

प्राङ्गारिक कृषि उत्पादनका लागि आन्तरिक मापदण्ड, २०८१

भूमिका

प्राङ्गारिक खेती गर्दा माटो, मल, बिउ, रोग तथा किरा नियन्त्रण, झारपात नियन्त्रण, सिँचाइ, फसल भित्र्याउने, भण्डारण गर्ने र उपभोक्ताको घरसम्म पुग्दासम्म हुन सक्ने नोकसानी वा मिसावटबाट जोगाएर गुणस्तर कायम राख्न हरेक देशले मापदण्ड बनाएका हुन्छन्। नेपालमा पनि नेपाल सरकार, कृषि विभागले यस्तै मापदण्ड बनाएको छ। यसै मापदण्डको आधारमा यस कृषक समूहले समूहका कृषकलाई बुझ्न र अभ्यास गर्न सजिलो होस् भनेर यो आन्तरिक मापदण्ड तयार पारेको हो। यस मापदण्डमा के गर्ने हुने के गर्न नहुने भनेर सामान्य भाषामा उल्लेख छ। यदि कुनै बुँदामा कुनै किसिमको शङ्का वा द्विविधा रहे वा विस्तृत जानकारी चाहिए नेपाल सरकारको मापदण्ड अनुसार गर्नुपर्छ। यस समूहका हरेक सदस्यहरूले यसको अध्ययन र पालना अनिवार्य छ।

मापदण्ड

क्र.सं.	विवरण	के गर्ने/ के नगर्ने
१.	जमिनको छनौट	जमिन खेती योग्य हुनुपर्छ। खेती गर्ने जग्गाको सिमाना प्रष्ट हुनुपर्छ; फोहोर मैला, अद्यौगिक रसायन, धातुजन्य फोहोर, किटनास विषादीले प्रदुषण भएको हुनु हुँदैन; पानी जम्ने, पहिरो जाने, प्रदुषणयुक्त पानी बग्ने जमिन हुनुहुँदैन; भू-क्षयको खतरा भए नियन्त्रण विधि अपनाउनुपर्छ।
२.	बालीको छनौट	माटोको प्रकृति, सिँचाइ र उत्पादन र बजारको आधारमा छनौट गर्ने।
३.	माटो सुधारका लागि	नियमित माटो जाँच गर्ने, माटोको रिपोर्ट अनुसार विज्ञसँग परामर्श गरेर खेती गर्ने; गहुँत तथा गोठेमलको व्यवस्थापन गर्ने, हरिया पातपतिङ्गर आदि मिलाएर कम्पोष्ट बनाउने; झोल मल, जीवामृत बनाउने; गोबर मल किनेको हो भने बारीमा कुहाएर मात्र प्रयोग गर्ने; कोसेबालीको परिमाण बढाउने; चक्रवाली तथा मिश्रित वाली अपनाउने; छहारी दिने रुखहरूको संख्या बढाउने; स्रोत नखुलेका मल वा विषादी नहाल्ने; अनुमानका भरमा माटोमा मल वा कुनै विषादी नहाल्ने; काँचो गोबर, नकुहिएको मल प्रयोग नगर्ने; तत्कालै समाधान गर्न नसकिने कुनै प्रतिकूल अवस्था देखिए विज्ञसँग परामर्श लिने, प्रमाणीकरण गर्ने निकायलाई जानकारी दिने; माटो विनाको खेती (Hydroponic) खेती प्राङ्गारिक खेतीका लागि मान्य हुँदैन।
४.	रोग तथा किरा र झार नियन्त्रण	हानीकारक विषादीको प्रयोग पूर्ण निषेध गर्ने; स्थानीय स्रोत र साधनबाट जैविक विषादी बनाउने; मित्र किरा, चराचुरुङ्गी, मौरीलाई आकर्षित गर्ने बिरुवा जोगाउने; बाली विविधीकरण गर्ने; छाप्रोको प्रयोग गर्ने; अचानक नयाँ खालको समस्या देखिए विज्ञको परामर्श लिने, प्रमाणीकरण गर्ने निकायलाई जानकारी दिने।
५.	बिउ तथा बेर्ना	प्राङ्गारिक प्रमाणित बिउ प्रयोग गर्ने। उपलब्ध छैन भने, रैथाने बिउ तथा बेर्ना प्रयोग गर्ने। यस्ता बिउ वा बेर्नाको स्रोत खुलेको हुनुपर्छ; आफ्नै बारीमा बिउको संरक्षण गर्ने। जिएमओ बिउको प्रयोग पूर्णतया निषेध गर्ने; हानीकारक विषादीले उपचार गरिएका बिउ प्रयोग नगर्ने; रोग लागेका, सङ्क्रमणयुक्त बिउ प्रयोग नगर्ने।
६.	पानीको स्रोत	पानीको स्रोत प्रदुषणमुक्त हुनु पर्छ; हानीकारक रसायन मिसिएको खेतबारीबाट बगेर आएको पानी मिसिन दिनु हुँदैन।
७.	बाली भित्र्याउने	परिपक्व भएपछि मात्र फसल टिप्ने, काँचैमा वा कलिलैमा टिप्नु हुँदैन; फलफूलका हकमा हाँगाबिँगा नभाँचिने गरी फसल टिप्नुपर्छ; प्राङ्गारिक र रासायनिक खेतीका उत्पादन फरक समयमा टिप्ने; प्राङ्गारिक र रासायनिक खेतीका उत्पादन एउटै

		औजार प्रयोग गरेर नटिप्ने; प्रयोग गर्ने पर्ने भए राम्ररी सफा गरेर मात्र प्रयोग गर्ने। सफा गरेको रेकर्ड राख्ने।
८.	प्रशोधन, भण्डारण, ढुवानी	बाली टिप्ने, भण्डारण गर्ने सामग्री रासायनिक र अर्गानिकको छुट्टै हुनु पर्छ; एउटै साधन उपयोग गर्ने हो भने राम्ररी सफा गरेको हुनुपर्छ; ढुवानी गर्दा वा भण्डारण गर्दा मिसिने संभावना हुनुहुँदैन; अर्गानिक र रासायनिक उत्पादन एकै ठाउँमा भण्डारण गर्ने, एउटै गाडीले ढुवानी गर्ने गर्नु हुँदैन; बोरा, थैला आदि भण्डारण गर्ने वा ढुवानी गर्ने सामग्री हानीकारक रासायनिक पदार्थले प्रदुषित भएको हुनुहुँदैन।
९.	हरेक महिनाको नियमित बैठक	अघिल्लो महिनामा भएको कृषि सम्बन्धी छलफल गर्ने; आगामी महिना सिजनमा रोपिने बालीका बारे छलफल गर्ने; यस्ता छलफलमा सदस्यहरू निरन्तर अनुपस्थित हुनु हुँदैन।
१०.	कृषक डायरी र रेकर्ड राख्ने	कृषक डायरी नियमित दुरुस्त राख्नु पर्छ; कुनै पनि सामग्री किनेको वा उत्पादन विक्री गरेको बिल या अन्य प्रमाणहरू जतन गरेर राख्नु पर्छ। कृषि गतिविधिका महत्वपूर्ण कार्यहरूको रेकर्ड राख्नु पर्छ; जानकारी लुकाउने वा तोडमोड गर्ने गर्नु हुँदैन।
११.	रूपान्तरण अवधि	रूपान्तरण अवधि २ वर्षको हुनेछ; दुई वर्ष हानीकारक विषादीरहित खेती गरेको यथेष्ट प्रमाण देखिए रूपान्तरण अवधि कम हुनेछ।
१२.	मध्यवर्ती क्षेत्र	प्राङ्गारिक खेती गरिएको र रासायनिक खेती गरिएको कित्ता स्पष्टसँग सिमाना देखिने गरी छुट्टिएको हुनुपर्छ। बालीको किसिम हेरी २ देखि ५ मिटरसम्म बफर जोन हुनुपर्छ; बफर जोनमा खेती गर्न सकिन्छ तर प्राङ्गारिकमा मिसाउन मिल्दैन।
१३.	मल, विषादी वा अन्य कुरामा प्रयोग गर्न मिल्ने वा नमिल्ने सामग्रीहरू	नेपाल सरकारको मापदण्डको अनुसूचि-१ अनुसार गर्ने। यो अनुसूचि सबैलाई वितरण गरेर छलफल गर्ने। कुनै समस्या परे प्रमाणीकरण निकायमा सम्पर्क राख्ने।
१४.	अन्य	कुनै कुराको द्विविधा भए सम्बन्धित प्राविधिक वा प्रमाणीकरण निकायमा सम्पर्क गर्ने।

मौरीपालक कृषकहरूका लागि संक्षिप्त मापदण्ड

मौरीको घार राख्ने ठाउँ	मौरीको घार राख्ने ठाउँ वरिपरि कुनै रासायनिक पदार्थ हुनु हुँदैन; मौरी पालन क्षेत्रमा रासायनिक पदार्थ प्रयोग गरि खेती गर्नु हुन्न; मौरीको घार राख्ने ठाउँमा मौरीलाई मन पर्ने फूल फुल्ने रुखहरू हुनु पर्छ; मौरीको घार राख्ने ठाउँ वरीपरि अरिगाल, बारूला, माउसुली जस्ता मौरीका शत्रुहरू हुनु हुँदैन।
मौरीलाई खुवाउने खाना	उत्पादनका बेला मौरी घरमा पर्याप्त मात्रामा मह तथा पराग/कुट छोड्नु पर्दछ; प्रतिकूल मौसममा घारमा छोडेको महले नपुग्ने देखिएमा अतिरिक्त खाना दिनु पर्छ। यस्तो अतिरिक्त खाना प्राङ्गारिक मह वा प्राङ्गारिक चिनी बाट मात्र बनाउनु पर्छ; चास्नी खुवाउने समय भने गत सिजनको उत्पादन अबधि र नयाँ आउने सिजनको बिचमा मात्र हुनु पर्छ।
मौरीको श्रोत	प्राङ्गारिक रूपान्तरण पछि ल्याइने मौरीगोला प्राङ्गारिक श्रोतबाट आएको हुनुपर्छ; नसके, प्राङ्गारिक व्यवस्थापनमा ल्याएपछि प्राङ्गारिक रूपान्तरण लागु गर्नु पर्ने हुन्छ; मौरीको जात छनोट गर्दा, रैथाने जातमा पर्न सक्ने असर, प्रभाव, चरन क्षेत्र आदिमा विचार पुर्याउनु पर्दछ; यसरी नै नयाँ जातको रोग, किरासँगको प्रतिरोधक क्षमता पनि अध्ययन गर्नु पर्दछ।
मौरीको स्वास्थ्य	मौरी पालन गरिने क्षेत्रमा असल कृषि अभ्यासको अवलम्बन भएको हुन पर्दछ; रोग किरा नै लाग्न नदिने किसिमको वातावरण सिर्जना गरेर नियन्त्रण गर्नुपर्दछ; यसका लागि मौरीको जातको छनोट,

	घारको व्यवस्थापन, चरण क्षेत्रको स्वास्थ्य, फूल खेल्ने बिरुवाको विविधता, मौरी पालन हुने ठाउँमा अन्य खेतिबाली/पशुपालन जस्ता विषयमा पनि ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ; आवश्यक परेको खण्डमा रानी मौरीको परिवर्तन गर्नुपर्दछ; घारको नियमित निरीक्षण; भाले मौरीको संख्यामा नियन्त्रण; रोग किरा लागेको घार वा गोला फेला परेमा त्यस्तो घारलाई छुट्टै राख्नुपर्छ; प्राविधिकको सहयोग लिनुपर्छ। सँगसँगै प्रमाणीकरण निकायसँग पनि समन्वय गर्नुपर्छ; आधार चाका प्राङ्गारिक हुनुपर्छ; मह काढ्दा मौरी मार्ने, मौरीको अङ्गभङ्ग नगर्ने, रानी मौरीको पखेटा काट्न पाइदैन; रासायनिक श्रोतबाट आएका किट विकर्षक (insect repellent) प्रयोग गर्न पाइदैन।
रेकर्ड राख्ने कार्य	हरेक क्रियाकलापको रेकर्ड राख्नु पर्छ।
मौरी ओसार पसार, मह उत्पादन तथा प्रशोधन	मौरी एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लानु परेमा प्राविधिकको सल्लाह मुताविक गर्नुपर्छ; चरण क्षेत्रमा लैजाँदा मौरी र घार राख्ने गाडी सफा र सुरक्षित हुनुपर्छ; मह उत्पादन गर्दा सिफारिश गरेका सामग्री तथा औजार मात्र प्रयोग गर्नुपर्दछ; उत्पादित मह राख्ने भाँडा तथा कोठा पनि सुरक्षित तथा प्राङ्गारिक मापदण्ड अनुसारको हुनुपर्छ।

नोट: यो मापदण्ड हरेक उत्पादक समूहले आफ्ना लागि आफैले निर्माण गरेर छलफलबाट स्वीकृत गर्नुपर्छ। कृषकका लागि सहज होस् भनेर नेप.सर्टले एकप्रति उपलब्ध गराएको हो।